

Jani Koskinen

Matkaopas iirinkieliseen Irlantiin

Sisällys

Kirjailijasta

Esipuhe

Iirin kielen historiaa ja nykypäivää

Iirin ääntäminen

Hyödyllisiä fraaseja

Vuodenajat ja kuukaudet

Ruokasanastoa

Maastosanastoa

Irlannin puut ja pensaat

Verkkosivuja iirin opiskelun tueksi

Iirinkielisiä palveluita paikkakunnittain

Kirjailijasta

Jani Koskinen (s. 1988 Kirkkonummi) on koulutukseltaan kielitieteilijä. Hän on valmistunut v. 2019 Helsingin yliopistosta maisteriksi pääaineenaan suomalais-ugrilainen kielentutkimus. Sivuaineopintoja hänellä on useista muista kieliaineista. Opinnoissaan Koskinen on syventynyt mm. kielten välisiin valtasuhteisiin, kielten uhanalaistumis- ja elvytysprosesseihin sekä kielipolitiikkaan. Häntä kiinnostavat ennen kaikkea vähemmistö- ja alkuperäiskielet sekä niiden yhteiskunnallisen aseman kehittäminen.

Koskinen on vierailut myös turistina useilla vähemmistökielten puhuma-alueilla ja pohtinut, miten matkailu vaikuttaa kunkin alueen alkuperäiskielen ja -kulttuurin elinvoimaisuuteen. Usein tuo vaikutus on kielteinen, mutta oman roolinsa tiedostava matkailija voi Koskisen näkemyksen mukaan myös kääntää vierailunsa alueella paikalliskielen eduksikin. Avainasemassa tässä ovat matkailijan perehtyminen paikalliskieleen jossain määrin jo ennen matkaa sekä paikalliskieltä tietoisesti suosivat kieli- ja kulutusvalinnat matkan aikana.

Esipuhe

Tämä on kolmas kelttiläiskielten puhuma-alueita esittelevä kirjani. Ensimmäisenä ilmestyi *Unohda Wales, lähde Kymrinmaahan!* (2020), jossa esittelin itselleni kaikkein tutuinta kelttimaata ja parhaiten hallitsemaani kelttiläiskieltä kymriä. Seuraava teokseni oli *Matkaopas gaelinkieliseen Skotlantiin* (2021), ja nyt ilmestyvässä kolmannessa kirjassa olen siis päässyt Irlantiin ja iirin kieleen saakka.

Kaikkien näitten teosteni lähtökohtana on kulttuurisesti vastuullisen matkailun edistäminen. Massaturismi vaikuttaa usein kielteisesti paikalliskulttuureihin ja ensimmäisten joukossa sen uhriksi joutuu yleensä kieli. Suomessakin englannin kielen yksinomainen käyttö esimerkiksi ravintoloitten ruokalistoissa on yleistynyt räjähdysmäisesti 2000-luvulla. Yhtenä perusteluna tälle käytetään juuri matkailijoitten tarpeita, jotka siis monen yrittäjän arvomaailmassa eivät ainoastaan ohita - vaan jopa täysin mitätöivät paikallisten tarpeet. Millä muullakaan tavoin voisi tulkita sen, jos monikielisten ruokalistojen ja opasteitten sijaan meille tyrkytetään vierasta kieltä ainoana vaihtoehtona?

Irlantilaisten oma kieli iiri on suomeen verrattuna vielä paljon pahemmin marginalisoitu, ja sen käyttö kaupallisten palveluitten kielenä edes kaikkein iirinkielisimmillä alueilla on varsin rajallista. Joitain poikkeuksia toki löytyy ja olenkin listannut niitä kirjan palvelusuositukseen.

Kulttuurisesti vastuullisen matkailun ytimessä ovat paikalliskielen elinvoimaisuutta tukevat kieli- ja kulutusvalunnat. Kieltä voi jo ennen matkaa pyrkiä opiskelemaan ainakin sen verran, että pärjää rutiiniluonteisimmissa tilanteissa, kuten ravintolassa tilatessa tai majapaikan vastaanotossa. On tärkeää käyttää kieltä varsinkin sellaisissa tilanteissa, joissa itse on maksavana asiakkaana - ja osoittaa näin yrittäjille, että paikalliskielisille palveluille on kysyntää. Alun perinkin kannattaa valita sellainen palveluntarjoaja, joka käyttää verkkosivuillaan tai julkisivussaan enemmän paikallista kieltä kuin muut saman paikkakunnan tai alueen toimijat. Tämän kriteerin voi periaate- ja solidaarisuussyistä huomioida siinäkin tapauksessa, ettei itse (ainakaan vielä) edes osaisi tai olisi opiskelemassa kyseistä kieltä.

Iirin kielen historiaa ja nykypäivää

Iiri on indoeurooppalaisen kielikunnan kelttiläiseen haaraan kuuluva kieli. Kelttiläiset kielet jakautuvat edelleen kahteen alahaaraan: goideeliseen ja britanniseen. Iiri kuuluu yhdessä skotlanningaelin ja Mansaarella puhuttavan manksin kielen kanssa goideeliseen haaraan. Toisin sanottuna iirin lähimpiä sukulaiskieliä gaeli ja manksi, ja niitä iirin puhuja voikin ymmärtää tai oppia suunnilleen yhtä helposti kuin suomenkielinen viroa. Siinä missä goideelisiä kieliä voi luonnehtia iirin sisarkieliksi, britanniset kielet kymri, bretoni ja korni ovat sen serkkuja eli jo hieman kaukaisempia sukulaisia. Goideelisten ja britannisten kielten puhujat eivät ilman erillisiä opintoja voi ymmärtää käytännössä lainkaan toistensa kieliä, vaikka sekä kieliopista että sanastosta löytyy tietysti kielihistoriallisesti yhteistä ainesta.

Irlannin varhaisimpien asukkaitten kielistä ei tiedetä juuri mitään, mutta iirin esimuoto saapui Irlantiin viimeistään ensimmäisellä vuosituhannella ennen ajanlaskun alkua ja siitä tuli pitkäksi aikaa koko saaren valtakieli. Vanhimmat säilyneet muistomerkit iirin kirjallisesta käytöstä ajoittuvat noin 300-luvulle jKr.

Irlantia yrittivät omana aikanaan valloittaa niin viikingit kuin normannitkin, mutta toden teolla iirinkielinen kulttuuri ja väestö alkoi heiketä vasta 1500-luvulta lähtien, kun Englanti kiristi otettaan Irlannista ja aloitti entistä laajamittaisemmat väestönsiirrot Englannista Irlantiin. Alkuperäinen väestö pakotettiin muuttamaan useilta alueilta pois, eivätkä

uudisasukkaat enää omaksuneet iirin kieltä toisin kuin aiempina vuosisatoina oli tapahtunut.

Tästä huolimatta vielä 1800-luvun alussa yli puolet Irlannin väestöstä oli iirinkielistä, joskin iiri oli jo leimautunut köyhälistön kieleksi yläluokan puhuessa englantia. Irlannin suuri nälänhätä (iiriksi *An Gorta Mór*) vuosina 1845–1852 iski tietysti pahimmin köyhimpään eli iirinkieliseen kansanosaan. Monet lähtivät etsivät parempaa elämää Amerikasta, mikä vielä entisestäänkin rapautti ja sirpaloi kieliyhteisöä. Länsi-Irlannin syrjäisimmillä alueilla iiri säilyi paikallisesti kansankielenä, mutta kieliraja perääntyi koko ajan ja englannin kieli levittäytyi lännemmäs. Iirinkieliset alueet jäivät toisistaan erillisiksi saarekkeiksi ja jos elannon hankkimiseksi täytyi liikkua kotikylän ulkopuolellakin, oli yhä useammin osattava myös englantia.

Vuonna 1922 Irlanti sai vapaavaltion aseman ja itsenäistyi lopullisesti vuonna 1949. Vuosisadan vaihteessa iirin kielen heikentyneeseen asemaan oli alettu kiinnittää huomiota, ja kieli oli itsenäisyysliikkeelle ainakin symbolisella tasolla tärkeä – todistihan oma kieli omasta kansallisesta identiteetistäkin. Itsenäisyys ei kuitenkaan pelastanut iiriä ahdingosta, vaan kielen virallinen asema jäi pääosin symboliseksi ja sitä ensikielenään puhuvien määrät jatkoivat edelleen laskemistaan samoin kuin iirinkielisinä säilyneitten alueitten pirstaloituminen ja kutistuminen. Kehityssuunnan olisi voinut kääntää, mutta siihen ei 1900-luvun alkupuoliskolla riittänyt poliittista tahtoa tai osaamista. Vasta 1900-luvun loppupuolella ja 2000-luvulla on joissain asioissa alettu ottaa edes pieniä askelia oikeaan suuntaan.

Irlannin itsenäisyyden aikana iiriä on opetettu lapsille pääasiassa muusta opetuksesta erillisenä oppiaineena, ts.

siten että iiriä opiskellaan omalla tunnillaan, mutta kaikki muut aineet opetetaan englanniksi. Lisäksi iirin tunneilla on pikemminkin luettu klassikkokirjallisuutta kuin opeteltu keskustelemaan arkipäiväisistä aiheista tai esittämään hampurilaisravintolassa tilauksensa iiriksi - vaikka jälkimmäinen olisi kielen elinvoimaisuuden ja tulevaisuuden kannalta huomattavasti ensisijaisempaa.

Vähemmistö- ja alkuperäiskielten elvytys kantaa hedelmää yleensä parhaiten sellaisissa maissa ja kielialueilla, joissa lapsia opetetaan päiväkodissa ja koulussa ns. kielipesä- tai kielikylpymenetelmällä. Tämä tarkoittaa, että lapsen kotikielystä riippumatta kaikki päiväkodin ja koulun aikuiset puhuvat tälle järjestelmällisesti vähemmistökieltä ja että kaikissa aineissa tai ainakin suurimmassa osassa niistä opetus annetaan kyseisellä kielellä. Tämä on käytännössä ainoa tapa saada kieli kommunikatiivisella tasolla takaisin, jos lapsen vanhemmat eivät ole saaneet oppia sitä tarpeeksi hyvin pystyäkseen käyttämään sitä kotikielenä. Irlannissa tällaiset iirinkieliset koulut (iiriksi *gaelscoil* tai monikossa *gaelscoileanna*) ovat alkaneet yleistyä vasta 1900-luvun loppupuoliskolla, ja tällä hetkellä niitten suhteellisen osuuden merkittävä kasvattaminen (tai siis jo käynnissä olevan kasvun ylläpitäminen) on yksi tärkeimpiä tavoitteita kielen aseman vahvistamiseksi. On myös esitetty, että englanninkielisissäkin kouluissa alettaisiin opettaa osaa oppiaineista kielikylpymenetelmällä iiriksi.

Iirinkielisimpinä säilyneille seuduille on myönnetty Irlannissa ns. virallisen gaeltacht-alueen status. Nämä alueet saavat valtiollista erillistä rahallista tukea ja niillä on voimassa vahvemmat kielilait kuin muualla Irlannissa. Esimerkiksi viralliset paikannimet, tienviitat ja liikennemerkkit ovat gaeltacht-alueilla yksikielisesti iiriksi, kun taas muualla

Irlannissa ne ovat kaksikielisiä. Kaksikielisissä tienviitoissa iirinkielinen osio on sijoitettu englanninkielistä ylemmälle riville, mutta englanninkielinen on kirjoitettu ISOILLA KIRJAIMILLA, jolloin se on käytännössä helpompi lukea ja hyppää ensimmäisenä silmään.

On sinällään järkevää kohdistaa erityistoimia sellaisille alueille, joilla iiriä ei tarvitse lähteä elvyttämään nollapisteestä, vaan joilla on toivoa sen käytön jatkuvuudesta katkeamattomana ketjuna kauas tulevaisuuteenkin. Gaeltacht-politiikkaan liittyy kuitenkin myös ongelmia, sillä nämä alueet ovat pääasiassa syrjäisiä takamaita ja vieläpä toisistaan irrallisia pieniä saarekkeitä. Lukuun ottamatta vasta viime aikoina yleistyneitä gaelscoil-kouluja kaupunkiympäristöissä institutionaalinen tuki iirin kielelle on jäänyt melko vähäiseksi. Jos kielen käyttöalat ja -ympäristöt ovat päässeet hupenemaan liiksi, kieltä ei pystytä pitämään elinvoimaisena enää tukemalla sen käyttöä ainoastaan perinteisillä aloilla ja perinteisissä ympäristöissä - vaan kieltä tulisi aktiivisesti pyrkiä palauttamaan sinnekin, missä sitä ei tällä hetkellä puhuta ja keksiä sille uusia käyttötapoja esimerkiksi viihteen ja nuorten suosimien harrastusten piiristä.

Jos iirin käyttö jollain alueella vähenee, se saattaa menettää gaeltacht-statuksensa, vaikka silloinhan alue päinvastoin tarvitsisi entistä enemmän tukea ja entistä vahvempia kielilakeja turvaamaan kielen käyttöä. Miksei gaeltacht-alueitten supistamisen sijaan voitaisi saattaa niitä koskevat kielilait (esim. virallisten paikannimien ja tienviittojen yksikielisyydestä) voimaan koko Irlannissa? Englannin kieli on tuotu Irlantiin alun perin väkivalloin ja pakottamalla, eikä sen asemaa edes toisena virallisena kielenä tulisi pitää minään kyseenalaistamattomana itsestäänselvyytenä. Suuri